

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QITUVCHILARIDA KASBIY DEFORMATSIYANING NAMOYON BO‘LISHINING GENDER XUSUSIYATLARI

To‘lanova Mahliyo Murotali qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
"Pedagogika va psixologiya" kafedrasida o‘qituvchisi.
Andijon davlat pedagogika instituti
3-bosqich talabasi Muxtarov Diyorbek

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19410747>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida kasbiy deformatsiyaning yuzaga kelish omillari hamda uning gender xususiyatlari tahlil qilinadi. Pedagogik faoliyat jarayonida erkak va ayol o‘qituvchilarda uchraydigan psixologik o‘zgarishlar, kasbiy charchoq va stereotiplar ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, kasbiy deformatsiyaning ta’lim jarayoniga ta’siri hamda uni oldini olishning psixologik-pedagogik usullari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: kasbiy deformatsiya, pedagogik faoliyat, gender xususiyatlari, boshlang‘ich ta’lim, pedagog psixologiyasi, kasbiy charchoq, stereotiplar.

Аннотация. В данной статье анализируются факторы возникновения профессиональной деформации у учителей начальных классов и её гендерные особенности. Рассматриваются психологические изменения, профессиональное утомление, эмоциональное напряжение и формирование стереотипных представлений, возникающих у мужчин и женщин-педагогов в процессе педагогической деятельности. Также анализируется влияние профессиональной деформации на личность учителя и образовательный процесс, а также представлены психолого-педагогические подходы и практические рекомендации по её предупреждению.

Ключевые слова: профессиональная деформация, педагогическая деятельность, гендерные особенности, начальное образование, педагогическая психология, профессиональное утомление, эмоциональное напряжение, стереотипы.

Abstract. This article analyzes the factors contributing to the emergence of professional deformation among primary school teachers and its gender characteristics. Psychological changes, professional fatigue, emotional stress, and the formation of stereotypical attitudes observed among male and female teachers during pedagogical activity are scientifically examined. The study also analyzes the impact of professional deformation on the teacher’s personality and the educational process, and presents psychological and pedagogical approaches as well as practical recommendations for its prevention.

Keywords: professional deformation, pedagogical activity, gender characteristics, primary education, educational psychology, professional fatigue, emotional stress, stereotypes.

Kirish. Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kasbiy kompetentligi bilan bir qatorda uning psixologik barqarorligi ham muhim omil hisoblanadi. O‘qituvchi shaxsining kasbiy faoliyati jarayonida shakllanadigan psixologik xususiyatlar uning pedagogik samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Biroq uzoq muddat davomida bir xil kasbiy faoliyat bilan shug‘ullanish natijasida shaxsda ayrim salbiy psixologik o‘zgarishlar yuzaga kelishi mumkin. Bu holat ilmiy adabiyotlarda **kasbiy deformatsiya** deb ataladi.

Kasbiy deformatsiya pedagogning kasbiy faoliyati ta’sirida uning xulq-atvori, fikrlash tarzi va shaxsiy sifatlarida yuzaga keladigan o’zgarishlarni ifodalaydi. Ayniqsa boshlang’ich sinf o’qituvchilari o’quvchilar bilan doimiy muloqotda bo’lishi, yuqori mas’uliyat va emotsional yuklama ostida ishlashi sababli kasbiy deformatsiya xavfiga ko’proq duch kelishi mumkin. Mazkur muammoni o’rganishda gender omilini hisobga olish muhim ahamiyatga ega, chunki erkak va ayol o’qituvchilarning psixologik reaksiyalari, stressni qabul qilish darajasi hamda kommunikativ uslublari bir-biridan farq qiladi.

Kasbiy deformatsiya – bu shaxsning uzoq vaqt davomida ma’lum bir kasbiy faoliyat bilan shug’ullanishi natijasida yuzaga keladigan psixologik va xulq-atvor o’zgarishlaridir. Pedagogik faoliyatda bu holat ko’pincha ortiqcha nazorat qilish, tanqidiylikning kuchayishi, avtoritar boshqaruv uslubining shakllanishi yoki stereotip fikrlash bilan namoyon bo’ladi.

Pedagogik kasb o’ziga xos psixologik yuklama bilan tavsiflanadi. O’qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, tashkilotchi va psixolog sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu sababli kasbiy deformatsiya o’qituvchining shaxsiy hayotiga ham ta’sir ko’rsatishi mumkin. Masalan, pedagogik nazorat uslubi kundalik hayotga ham ko’chib o’tishi yoki o’qituvchi atrofdagilarga nisbatan haddan tashqari talabchan bo’lib qolishi mumkin. Boshlang’ich sinf o’qituvchilarida kasbiy deformatsiyaning namoyon bo’lishi gender omiliga ham bog’liq. Erkak va ayol o’qituvchilarning psixologik xususiyatlari, emotsional reaksiyalari hamda pedagogik muloqot uslublari turlicha bo’lishi mumkin.

Ayol o’qituvchilar pedagogik faoliyatda ko’proq emotsional va empatik yondashuvga ega bo’ladilar. Ular o’quvchilarning muammolariga sezgirlik bilan qaraydilar va ko’pincha bolalar bilan yaqin psixologik aloqa o’rnatishga intiladilar. Biroq bunday emotsional yaqinlik ayrim hollarda emotsional charchoq va stressni kuchaytirishi mumkin. Natijada ayol pedagoglarda kasbiy deformatsiya ko’pincha ortiqcha g’amxo’rlik, haddan tashqari mas’uliyat hissi yoki emotsional charchoq shaklida namoyon bo’ladi.

Erkak o’qituvchilarda esa kasbiy deformatsiya ko’proq avtoritarlik, qat’iylik yoki pedagogik jarayonda nazoratning kuchayishi bilan ifodalanadi. Erkak pedagoglar ko’pincha tartib-intizomga katta e’tibor qaratadilar va o’quvchilarga nisbatan talabchan bo’lishi mumkin. Bu holat ayrim vaziyatlarda kommunikativ masofaning oshishiga yoki pedagogik muloqotning rasmiylashib ketishiga olib keladi.

Shuningdek, jamiyatdagi gender stereotiplari ham pedagoglarning kasbiy faoliyatiga ta’sir ko’rsatadi. Boshlang’ich ta’lim sohasi ko’proq ayollar faoliyat yuritadigan soha sifatida qaralishi erkak o’qituvchilarning kasbiy rolini shakllantirish jarayoniga ma’lum darajada ta’sir qilishi mumkin.

Kasbiy deformatsiya pedagogning kasbiy samaradorligiga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Bunday holatda o’qituvchining o’quvchilar bilan muloqoti murakkablashadi, pedagogik takt pasayadi hamda innovatsion metodlarni qo’llashga bo’lgan qiziqish kamayadi. Natijada o’quvchilarning mustaqil fikrlashi, ijodiy faolligi va ta’lim jarayonidagi motivatsiyasi pasayishi ehtimoli yuzaga keladi.

Boshlang’ich ta’lim bosqichida o’qituvchi shaxsining ta’siri ayniqsa katta bo’lganligi sababli kasbiy deformatsiya muammosini o’z vaqtida aniqlash va uning oldini olish muhim hisoblanadi.

Kasbiy deformatsiyani oldini olish uchun pedagoglarning psixologik salomatligini qo’llab-quvvatlash zarur. Buning uchun quyidagi choralar samarali bo’lishi mumkin:

- o’qituvchilar uchun psixologik trening va seminarlar tashkil etish;
- stressni boshqarish va emotsional barqarorlik ko’nikmalarini rivojlantirish;
- pedagogik refleksiya va o’z-o’zini tahlil qilish madaniyatini shakllantirish;

malaka oshirish kurslarida gender yondashuv asosida pedagogik faoliyatni rivojlantirish.

Xulosa

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida kasbiy deformatsiya pedagogik faoliyat jarayonida yuzaga keladigan muhim psixologik muammolardan biridir. Uning namoyon bo‘lishida gender xususiyatlari muhim rol o‘ynaydi. Ayol o‘qituvchilarda emotsional charchoq va ortiqcha g‘amxo‘rlik, erkak o‘qituvchilarda esa avtoritarlik va nazoratning kuchayishi kabi holatlar ko‘proq kuzatilishi mumkin. Shu sababli pedagoglarning psixologik salomatligini saqlash, kasbiy deformatsiyaning oldini olish hamda gender yondashuv asosida pedagogik faoliyatni tashkil etish ta’lim tizimi samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. V. A. Slastenin. *Pedagogika*. – Moskva: Akademiya, 2012.
2. Sh. M. Mirziyoyev. *Yangi O‘zbekiston strategiyasi*. – Toshkent: O‘zbekiston nashriyoti, 2021.
3. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. *Boshlang‘ich ta’lim davlat ta’lim standarti*. – Toshkent, 2020.